

AB
153396

1 Bullingeri s. Henrici
Expositio de Testamen-
to, Tiguri, 1534.

6 Brentij s. D. Joh. Ho-
milie XXII sub incu-
sione Turcarum ad
populum dicta
Hagond 1533

3. Chrysostomus Iohannes
de Dignitate Sacer.
dotali, Coloniae 1530

4. Hegendorph / Christo.
phorus / Enarrationes
in Evangelij S. Marci,
~~Hugonis~~
et Conciones Chryso.
stomi de Providen.
tia, Hugonis 1533

5. Melanthonis Iohannis
vocabularium Mex.
furarum et Rei
nummarum, 1529

98 W

0.47.

[Faint, illegible handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

1
DE TESTA

MENTO SEV FOEDERE

Dei unico & æterno

Heinrychi Bullin

geri breuis

EXPOSITIO.

*Ex libris
Joh: Jacobi Kneipelij.*

IESVS

HIC est filius meus dilectus in quo
placata est anima mea, ipsum audite.

Matthæi 17.

TIGVRI, IN AEDIBVS CHRI

STOPH. FROSCH. MENSE

Septemb. An. M. D. XXXIII.

DE TESTA

MINTO 28V FORDRE

Dei dno & corno

Henrich Ballin

scripsit

1702

AB: 153 396

THEO. 28V FORDRE

Dei dno & corno

Henrich Ballin

DE TESTAMENTO 2

SEU FOEDERE DEI VNICO

& æterno Henrychi Bullin-
geri breuis expositio.

Icturus bre-
ui compēdio
de Testamen-
to seu foedere
Dei unico &
æterno, in q̄
explanando

cum diuino spiritu inspirati pro-
phetæ, tum ab ipso Dei filio insti-
tuti apostoli iustos etiam libros
ædidere, in primis spiritum tuum
imploro Christe Iesu, quo imbu-
tus clare breuiter sobrie & secun-
dum analogiam fidei de re ardua
necessaria pariter & utili differe-
re possim.

Primum autem uidetur certa
quædã huius nominis ratio con-

A ij

stituenda, quod uariis in sacris
Testamenti sit usus, ut toti dispu-
tationi accedat & lux illustrior &
certitudo maior.

Nomencla-
tura Testa-
menti.

Vocula ergo $\eta\gamma\alpha$ quam LXX.
constanter uerterunt $\Delta\iota\alpha\theta\acute{\eta}\kappa\eta$, La-
tini uero Testamentū, aliquoties
ipsam significat hereditatem quæ
testamēto obuenit. Nā $\Delta\iota\alpha\tau\acute{\iota}\theta\epsilon\mu\alpha$
testari est, & $\delta\ \Delta\iota\alpha\theta\acute{\eta}\kappa\alpha\varsigma$ τοῦ ἑσῶ testa-
mento aliquid hæredibus mādō.
Et Latinis Testamentū condere
est supremam uoluntatem testa-
ri. Testamentum enim dictū uo-
lunt quasi uoluntatis nostræ testi-
monium. Vlpianus iurecōsultus
iustam uoluntatis nostræ senten-
tiam dixit, quam quis post mortē
suā fieri uelit. At Gellius & post
hunc Lauren. Valla iurisperito-
rum etymologiam improbant

nes

negant Testamentū uerbum esse duplex à mentis uidelicet contestatione compositū, sed simplex esse contendunt à contestatione productum quemadmodū & sacellum, quod non sit ex sacro & cella compositum, sed ex sacro diminutū. Porro à testor quod est testamentum condo, fit testator is qui testamentum condit. Atque hac significatione usus est hac uoce Christus apud Matthæum in XXVI. cap. & Paulus in epist. ad Galatas III. cap. & ad Heb. IX. Multus quoque eius usus est apud iurisperitos. Rursus Διατίθεμαι ἀντι τοῖ σωτίδεμα est paciscor & stipulo: unde Διαθήκη numero singulari pactum & conuentum & pollicitationē, hoc est ἐπαγγελία, significat. Et apud Latinos à teste

A iij

fit uerbum testor quod proprie
est testimoniū dico & iureiuran-
do affirmo: unde Testamentum
in sacris libris aliquoties ponitur
pro promissione, nec quauis, sed
iureiurādo firmata: sic Zacharias
Luce 1. apud Lucam, Vt memor esset, in-
quit, testamēti sui sancti, iusiuran-
dum quod iurauit patribus da-
Act. 3. turū se nobis. Et Petrus in Actis,
Vos estis filij prophetarū ac te-
stamenti quod testatus est Deus
erga patres nostros. Item Διαθήκη
uel Διαθήκαι numero plurali pa-
ctum quoq; ac foedus significat,
cui maxime respōdet Hebræorū
ברית quod à ברית hoc est pepigit
aut foedus inijt deriuat: qua signi-
ficatione usurpauit Moses in cap.
XV. & XVII. Sic & nos usurpa-
bimus in expositione præsentis.
Foedus

Fœdus autē Latinorum gram=^{Fœderis ra}
matici ex eo dictum putant quod ^{tio & mo}
in fœdere feriendo porca fœde ^{du.}
hoc est crudeliter feriretur. Pro=
prie uero fœdus inter hostes fit
dum à bello disceditur: ponitur
tamen pro amicitia & cōiunctio=
ne, sed quæ solenniter & certis cū
ceremonijs tū conditionib. coñt.
Nam in fœderibus certæ priscis
erant ceremoniæ, cōditiones præ=
scriptiones ue certæ, aut si mauis
appellare capita, quibus scilicet
cōditionibus coëat fœdus, quan=
diu uinciat. Accedit fœcialis qui
cōceptis uerbis & ceremonijs pa=
ctum firmat: post quæ protinus
scribuntur & tabulæ, rationem to=
tius fœderis scripto comprehen=
dentes transmittentesq; ad poste=
ros. Quin & in testamētis haud

A iiij

dis similis est ratio, siquidem primo scribuntur hæredes, deinde describitur hæreditas, item qui hæreditate possint excidere, quin & tabulis ne qua fraus fiat committuntur & ob signantur omnia. Interim uero dum mors testatoris non intercedit testamentum non ualet. Sed quorsum hæc? Quod ipse Deus qui humana appellatione mysterium hoc unitatis societatisque diuinæ nuncupare dignatus est, idem & humanum morem propter ingenij nostri imbecillitatem in feriendo foedere uel testamenti institutione sequutus est. Vnde commodissime uidebar facturus si hoc ordine perque foederis conditiones incedens de testamento Dei unico & æterno dissererem.

Quod

Quod autem Deus hominum ^{Instrumentum}
more foedus nobiscum pepigerit ^{tū foederis}
testabuntur sequentia Mosis uer-
ba, quæ XVII. Gen. cap. in hanc
leguntur sententiam, Postquam
uero nonaginta & nouem anno-
rum esse coeperat Abram, appa-
ruit ei dominus, dixitq; ad eum:
Ego Deus omnipotens siue om-
nisufficiētia. Ambula coram me
& esto integer. Ponamq; foedus
meū inter me & te & inter semen
tuum post te in generationibus
suis foedere sempiterno, ut sim
Deus tuus & seminis tui post te.
Daboq; tibi & semini tuo post te
omnem terram Chanaan in pos-
sionem æternam, eroq; Deus
eorum. Et tu quidem pactū meū
custodies, tu & semen tuum in ge-
nerationibus suis. Hoc est pactū

A v

meum inter me & uos & semen
tuum post te. Circumcidetur ex
uobis omne masculinum. Ma-
sculus autem cuius caro præputij
circūcisa non fuerit delebitur ani-
ma illa de populo suo: quia pactū
meum irritū fecit. Hæc sunt uer-
ba fœderis, non uerbotim appen-
sa sed summam collecta cōpre-
hensa q̄: quæ si perpēdas exactius
uidebis Deum omni modo mo-
rem retulisse humanū. Primum
enim exponitur qui cōuenerint,
Deus uidelicet & semē Abrahæ.
Deinde quibus cōditionibus con-
uenerint, utique his, quod Deus
uelit esse seminis Abrahæ Deus,
& quod semen Abrahæ integre
corā Deo debeat ambulare. Item
quod fœdus inter ipsos feriat
perpetuū. Iam & ceremonia qua-
dam

dam sanguinea firmantur omnia.
Nam de tabulis non est quod mo-
neam. Siquidem tabularum loco
sunt uerba Mosis, quae iam nunc
recensuimus, aut si copiosiora ma-
lis, uniuersa scriptura canonica.
Nihil igitur nunc restat, quam ut
de singulis sigillatim dicam.

Est autem ineffabilis misericor- Deus in iis
diae & gratiae diuinæ argumentū foedus cū
quod ipsum numen, ipse inquam semine A-
Deus aeternus, ipsum foedus pri- braham.
mus offert, nullis ad hoc hominū
meritis adactus, sed mera & nati-
ua bonitate impulsus. Nec scio
an humanum ingenium hoc mys-
terij uel plene concipere, uel di-
gnis laudibus possit uehere. Quid
enim in orbe maius factū aut au-
ditum est unquam, quam quod
aeterna illa uis & maiestas, immor

EXPOSITIO

talis inquam ille omniscius & omnipotēs Deus, conditor uniuersi, in quo omnia subsistunt, à quo omnia sunt, & per quem conseruantur omnia, foedere se miseris & peccato corruptis iunxit mortalibus? Hæc nimirum religionis nostræ origo & illud caput primarium est, sola Dei bonitate & misericordia nos saluari. Hoc nimirum illud est quod propheta Domini in hymno sacro, celebri præconio toti commēdauit orbi, *Psal. 102* canens, Pius & plenus gratia dominus, lentus ira, & magnus misericordia. Non in æternum contendit, neque in æternum seruat odium. Non facit nobis secundū peccata nostra, & iuxta scelera nostra nō retribuit nobis. Quoniā secundum altitudinem cœli erga
terram

terram preualet misericordia eius
erga timentes eum. Secundū lon-
gitudinem orientis ab occidente
longe facit à nobis transgressio-
nes nostras. Sicut miseretur pater
filiorum, ita miseret̃ dominus eor-
um qui se timent. Ipse enim no-
uit quale simus figmentum, & qđ
è puluere fumus &c. Sic inquam
diuinæ misericordiæ bonitatiq̃
debemus quicquid sumus & quic-
quid conditarum rerū in usus &
delectationem nostri creatū est.
Deus enim omnia propter homi-
nem cōdidit. Imò & longe maio-
ra misericordiæ suæ argumēta in
ipso exhibuit homine. Perfidum *Gen. 3*
enim collapsumq̃ erexit p̃tinus
& bene sperare iussit: cumq̃ tota
Adæ p̃genies ac posteritas com-
meruisset flagitijs nephandis, p̃di

funditus, iustitiam quidē suam di
Gen. 8 luuio terræ infuso exercuit, at mi-
 sericordiā Noë & filijs abundan-
 tissime exhibuit. Quid quod ean-
 dem nūc foedere sempiterno cum
 Abraham & posteritate eius pa-
 cto ob oculos omniū mortalium
 statuit clarissime? ut nūc de Deo
 & bonitate eius hoc dicere pos-
 sum, quod de Carthagine dixit
 Salustius, Satius esse silere quā
 pauca dicere. Atqui hisce omni-
 bus hoc dictū uolo, Deum illum
 optimum maximū esse qui cum
 Abraham & semine eius pepige-
 rit foedus: nunc de semine Abra-
 hae dicemus.

Qui sint
 semen A-
 brahæ.

Atq; hic quidē facile quis impe-
 gerit nisi regia inceserit uia. Qui
 enim conditiones duntaxat fœ-
 deris expendunt, gratiam uero &
 pro-

promissionem Dei negligunt, in-
 fantes foedere excludunt: eò uide-
 licet quod pueri foederis capita non
 modo non obseruent, sed ne in-
 telligant quidem. At qui foederis
 tantum sacramentum ceremoniam
 siue signum spectant, eos accensent
 foederi, qui reuera exclusi sunt.
 Caeterum si singulis tribuas sin-
 gula habeasque non conditionum
 foederis modo, sed & promissionis
 siue misericordiae Dei, aetatis ac
 rationis respectum, deprehendes
 credentes ex Iudaeis & Gentibus
 esse illud semine Abrahamae cum quo
 foedus iniit Dominus: interim
 uero sobole, hoc est infantes isto-
 rum foedere nequaquam excludi:
 excludi autem ubi accedente rationis
 usu foederis conditiones negligunt.
 Non secus atque uidemus liberos pa-

rentū esse liberos imò & hæredes
tametsi per primos ætatis annos
nesciant se esse parentum uel libe-
ros uel hæredes. Abdicātur autē
postquā ad rationis usum perue-
nientes parentum iussa negligūt.
Tum enim parens illos nō filios
aut hæredes, sed profligatos ap-
pellitat nebulones. Falluntur qui
se natiuitatis suæ prærogatiua ni-
hilominus filios familias iactitāt.
Nam nihil à seruo distat qui iura
pietatis in parentes uiolauit, imò
seruo hoc deterior est, quo ipsa
etiam naturali lege parētibus ma-
iora debebat. Hinc uero nobis il-
la apud prophetas & apostolos
enata est disputatio de semine A-
brahæ, nempe quod non omnis
qui natus sit de Abrahā sit semen
Abrahæ, sed qui promissionis sit
filius

filius, hoc est fidelis, siue is Iudæus
siue Gentilis sit. Iudæi enim iam
grandes foederis negligebāt con-
ditiones, interim uero se nihilo-
minus populum Dei esse gloria-
bantur, freti circūcisione & quod
parente Abraham essent geniti.
Id uero pernegat & impugnat nō
modo Christus cū apostolis, sed
uniuersum etiā prophetarum col-
legium. Quod ppter eos dicimus
qui in Nouo testamēto primum
spiritualis seminis Abrahamē men-
tionem fieri existimarunt. Confe-
ratur uel unicū Ieremiæ cap. IIII.
quo differit propheta de circunci-
sione uera, cum II. cap. Pauli ad
Romanos : conferantur inter se
quæ Isaias, Ieremias, Ezechiel, &
cæteri prophetae scripserunt in ge-
neris Abrahamæ fiduciam, cum ihs

*Veteres
quoq; spi-
ritualis po-
pulus q ha-
buit et p-
missiones
spirituales*

B

quæ Christus apud Ioannem, in
 VIII. Paulus quoque in Roma-
 norum & Galatarum epistola di-
 sputauit, & liq̄do apparebit eun-
 dem esse spiritū qui per prophe-
 tas et apostolos paria ante & post
 Christum natum de uero femine
 Abrahamæ tradidit. Proinde quæ
 iam in sacris cōtra carnale semen
 pro spirituali femine dicta sunt,
 aduersus eos dicta sunt, qui iam
 adulti suæ natiuitati circuncisio-
 niq̄, aut si mauis carni & initiatio-
 ni fidentes externisq̄ rebus glo-
 riantes ueram animi pietatem ne-
 gligebant. Interea uero nō exclu-
 dunt liberos natos parentibus fi-
 delibus q̄ ex gratia & uocatione
 promittentis, Dei sunt. Nam ex
 gratia hoc loco promittit Deus
 & ait, Ero Deus tuus & seminis
 tui

*Pueri fide-
 lium semē
 Abrahamæ.*

tui post te. Et multo clarius, Hoc est pactum meū inter me & uos, & semen tuum post te, Circuncidetur ex uobis omne masculinū. Rursus ne quis hoc ueteris testamenti hominibus non item noui dictum autumet Paulum audiat loquentē Galatis, Quotq̄t Christi *Galat. 3* sti sunt semē Abrahæ sunt. Item, Qui hæredes sunt Abrahæ semē sunt. Rursus, Qui sancti sunt Abrahæ semen sunt. His si adiungas, Sed pueri Christi sunt, hæredes sunt, sancti sunt, sponte consequitur, ergo pueri semē Abrahæ & in foedere sunt. Huc enim pertinent uerba Christi, Sinite paruulos uenire ad me, talium enim *Luce 18* est regnum cœlorū. Et illud Pauli, Sanctificat̄ uxor incredula per *1. Cor. 7* maritum fidelem. Alioqui filij ue

B ij

EXPOSITIO

stri immundi essent, nunc autem sancti sunt, certè ex gratia & misericordia Domini. Verū hic obijciunt quidam: Ergo dum parens infidelis est, puer qui ab eo progitur foedere exclusus est. Et infidelem uocant, qui uita impuriore prophanat nomen domini quod aliàs ore confitetur. Cæterum hi non expendunt quod parens semel populo Dei inscriptus est, & quod parentum culpa nō redundat in filios: id quod Dominus apud Ezechielem in **XVIIII.** cap. multis indicauit. Circuncisi sunt filij Israēl & populus Dei appellati tametsi prognati fuissent parentibus malis, quos ob murmur impium dominus prostrauerat in deserto. Dixit enim, Paruuli uestri & filij qui hodie boni ac mali

Deut. 1.

li uestri & filij qui hodie boni ac mali

mali ignorāt distantia, ipsi ingre-
dientur, & ipsis dabo terram, &
possidebunt eam. Item Apосто-
lus in I. ad Corint. cap. VII. fa-
tis indicat, quā propitius sit do-
minus ihs liberis qui altero dunta-
xat parente nomen domini confi-
tente prognati sunt. Neque uerisi-
mile est Deum illum clementissi-
mum liberis nostris post missum
saluatorem iniquiorem & incle-
mentiozem factum, quā fuerat
erga istorum liberos, quos ante
missum Christum in peculiū ele-
gerat. At satis cōstat liberos isto-
rum uel malis ortos parētibus fu-
isse circumcisos & intra populum
Dei inscriptos: nihil itaque dubi-
tamus de Christianorum liberis,
sed hos libere in ecclesiā fidelium
baptismate suscipiēdos cēsemus.

B iij

Verū de his aliàs. Ex ijs quæ ha-
ctenus disputata sunt clarere pu-
to qui sint semen Abrahæ, & qđ
illud hoc ipsum semen sit cui de-
betur hæreditas.

*Conditio-
nes fœ-
deris.*

Nunc ad conditiones huius fœ-
deris descēdimus. Qui enim con-
nectuntur fœderibus, certis con-
nectuntur præscriptionibus, ut
quæque partium suum norit of-
ficium, nempe quid hæc præstet
alteri, & quid uicissim illa expe-
ctet ab altera. Deus itaque qui in
hoc fœdere primas obtinet, pri-
mo suū exponit depromitōꝝ inge-
nium, qualem se nobis præstare
uelit: deinde subindicat quid ui-

*Promissio
nes Dei, et
qualem se
nobis hoc
fœdere of-
ferat.*

cissim à nobis exigat & quid nos
facere conueniat. Itaque disertis
uerbis & magno cum pōdere sic
pronūciat, Ego sum Deus omni-
suffi

sufficiens plenitudo & copia
cornu, id est ea uis & illud bonū,
quod solū homini satis esse que-
at, quod nullius indigū rei omni-
bus omnia suppeditat, æternum
per se uiuit mouetur & agit. Hæc
enim omnia semel significat in q̄
se comprehendit dictio Hebræa
שָׂדַי Schadai, qua & unitatem &
omnipotentiam bonitatem om-
nem q̄ uirtutem suam mira & fœ-
lici breuitate adumbravit Domi-
nus. Cum autem nimia breuitas
plerunq̄ue obscuritatem inducat,
mox explicandi gratia addit, Po-
námque fœdus meum inter me
& te & inter semen tuum post te,
ut sim Deus tuus & seminis tui
post te. Non enim sat est credidif-
se Deum esse aut etiam omnisuf-
ficientem esse, nisi præterea cre-

B iij

das illum Deum omnipotentem
Hebr. 11 omnium rerū conditorem tuum
esse Deum, imò remuneratorem
omnium quærentium se. Iam ut
liquido demōstraret quid sit esse
Deum omnisufficientem, Deum
fidelium & remuneratorem timenti-
bus se, ceu uiuis exēplis sup̄pactis
addit, Daboq̄ tibi & semini tuo
post te omnem terram Chanaan
in possessionem æternam, eroq̄
Promissio Deus eorum. Quæ tametsi de ter-
nes ueteri ra Chanaan promissa sint adim-
bus factas plenda carnaliter: nam in rebus
non oīno quoque ad uitæ usum pertinen-
carnales tibus bonitatem suam prodit do-
esse. minus, attamē multis nominibus
de æterna hæreditate, uita utique
cœlesti exponenda uident̄, in pri-
Hebr. 11 mis uero quod in hæc uerba Pau-
lus ad Hebræos scribit, iuxta fidē
mor

mortui sunt Abraham, Isaac, Iacob cum nō accepissent promissiones, & procul eas uidissent & credidissent salutassentq; & confessi fuissent se hospites atque aduenas esse in terra. Nam hæc qui dicunt declarant se patriam inquire. Iam si illius memores fuissēt unde fuerant profecti, habebant opportunitatem reuertēdi, nunc autem meliorem expetūt, hoc est coelestem. Proinde Dominus terram quidē Chanaan nominauit, sed in hac cætera quoq; dona, spiritualia etiam, & beneficia maiora intellexit. Cæterum ijs declarare uoluit quodnam sit ingeniū suū, aut quid illud sit qd dixerat, Ero Deus tuus. Ad explicationem huius faciunt & promissiones reliquæ, Benedicam tibi & magnifi-

Gen. 12

B v

cabo nomen tuum erisq̄ benedi-
ctus. Benedicam benedicientibus
tibi, & maledicam maledicentibus
tibi: atque in te benedicentur uni-
uersæ cognationes terræ. Item,
Gen. 15 Noli timere Abraham, Ego pro-
tektor tuus & merces tua magna
nimis. Rursus, Multiplicabo te si-
cut astra coeli & faciam te patrem
multarum gentium. Ex his enim
omnibus æstimare possumus qd
sit Deum illum summū, nostrum
esse Deum, omnisufficiētiā esse,
nobis confœderatū esse, quodq̄
illius promissiones atque condi-
tiones oblatae nō carnales tantū
sed & spirituales sunt. Ipse enim
in primis dominus Iesus, exposi-
Galat. 3 tore ad Galatas Apostolo, Abra-
hæ promissus est, in quo est ple-
1. Cor. 1 nitudo omnis, iustitia, sanctifica-
tio,

tio, uita, redemptio & salus, de cuius plenitudine nos omnes accepimus, gratiã pro gratia, quia in ipso complacuit patri inhabitare omnem plenitudinem, & per sanguinem crucis eius pacificare omnia quæ in cœlo & quæ in terra sunt. Atq; ille idẽ illa ipsa hæreditas est quæ hoc Dei unico & æterno testamento credentibus legata est, cuius summa (si quis anacephaleosim petat) hæc est, Deus cœli summa illa & æterna uis ac maiestas, per quam sunt omnia, in quo cõsistunt & mouẽtur omnia, uult Abrahamæ & seminis eius esse Deus, hoc est, is offert se illis fruendum, utpote sufficiẽtia omnium eorum quæ homini necesse sunt, ut nũc opem & uires omnes his polliceatur, se scilicet istorum

Ioan. 2

Collos. 2

ITINER

fore protectorem, facietatem, ser-
uatores, qui infirmum aliàs ho-
minum genus animo & corpore
sit cōfirmaturus & per Christum
Dominum à peccatis & æterna
morte liberaturus, donaturusq̃
uita sempiterna. Hæc de officio
& partib. in hoc foedere, Dei, qui
sub inuolucro terræ Chanaan &
feminis benedicti, ueluti copiae
cornu & omnes coelestes thesau-
ros nobis apperuit, & ad fruendū
omne genus hominū inuitauit:
audiamus nunc quid ille uicissim
à nobis exigat atq̃ expectet.

*Officia ho-
minis &
quæ ipsum
deceant.*

Tu uero, ait, pactum meum cu-
stodies, tu & semen tuum in gene-
rationibus suis. Ambula coram
me & esto integer. Hæc inquam
nostrarū partium, hæc nobis ob-
seruāda sunt. Tu, inquit, pactum
meum

meum custodies, id est, me pro omni
 sufficientia tua unū ac solum
 in rebus omnibus habeto, unī mi
 hi toto corde adhæreto. Sic enim
 & Moses ista in Deutero. expo= Deut. 13
 suit, dicens, Dominum Deum ue
 strum sequimini, ipsum timete, &
 mandata illius custodite & audi
 te uocem eius, ipsi seruietis & ipsi
 adhærebitis. Quid quod protin
 nus in ipsis pacti uerbis sequitur?
 Ambula coram me: quibus uer
 bis ut nihil breuius ita nihil potu
 it dici euidentius, nisi quod Am
 bulare ad morem Hebraicū pro
 conuersari posuit, qui idiotismus
 apud nos sic exprimit, Schick dich
 wol vnd rächt zewandlen vnd zeläben. Co
 ram me autem dixit pro eo quod
 est ad nutum & placitum meum.
 Sensus ergo est, Vitam tuam per

omnia ad uoluntatē meam insti-
 tue. Cæterū quæ illa Dei uolun-
 tas sit, & quomodo coram Deo
 possimus ambulare, denuo cla-
 riorib. exponit uerbis, his, Et esto
 integer. Nam fidei constantia &
 synceritas, denique uitæ innocen-
 tia ac puritas, illa est integritas &
 uia recta qua corā Deo ambulant
 sancti. Sic enim & Moses in Deu-
 Deut. 10 tero. Et nunc Israël, ait, quid do-
 minus Deus tuus petit à te, nisi ut
 timeas dominū Deum tuum, &
 ambules in uis eius, & diligas eū,
 & seruias domino Deo tuo, in to-
 to corde tuo, & ī tota anima tua.
 Michee 6 Et Micheas, Indicabo tibi, ô ho-
 mo, quid sit bonum & quid do-
 minus requirat à te: utique facere
 iudicium & diligere misericordiā
 & sollicite ambulare cū deo tuo.
 Sed

Sed quid multis opus? Nostrarū
partiū est uni Deo per fidem con-
stanter adhærere, utpote uni &
soli omnium bonorum authori,
& ad placitum eius in innocen-
tia uitæ ambulare. Nam qui hæc
neglexerit, & alienos quæsierit
deos, impie quoque uel turpiter
uixerit, ac Deum ceremonijs re-
būs ue externis magis quàm ue-
ra sanctimonia coluerit, hic fœ-
dere exclusus exhæres & abdicatus
erit.

In hisce porrò breuissimis capi-
tibus fœderis tota consistit sum-
ma pietatis, imò nihil aliud om-
nium ætatum sanctis per uniuersam
scripturam traditum cōstat,
quàm quod hisce capitib. fœderis
comprehensum est, nisi quod suc-
cessione tēporū singula fusius &

Ois scri-
ptura ad
fœdus ceu
scopū re-
fertur.

clarius exposita sunt. Quaecunq;
enim in scripturis sanctis de uni-
tate, potentia, maiestate, bonitate
& gloria Dei dicuntur in hoc unico
foederis uerbo comprehensa sunt,
Ego dominus omnisufficientia.
Quaecunque uero promissiones
de beneficijs corporeis, de gloria,
regno, uictorijs, opibus & uitae
necessarijs conscripta sunt, unico
huic foederis includuntur uerbo,
Dabo tibi seminiq; tuo terram Cha-
naan, eroq; Deus eorum. Item quae
post aliquot tempora de Christo
domino tam in figura quam in ue-
ritate copiosius sunt tradita, quae
de iustitia eius, de sanctificatione
& redemptione fideiium, de hostia,
sacerdotio & satisfactione Chri-
sti, de regno & uita aeterna, item
de uocatione omnium gentium,
de

de benedictione spirituali, de abrogatione legis, de gloria ecclesiae collectae ex Gētibus & Iudæis, in hac unica promissione prænunciata sunt. Et benedicentur in te omnes gētes, Et tu eris pater multarum gentiū: unde nomē tuum nō Abram amplius, sed Abrahā uocabitur. Rursus quæ de fide in Deum, de uanitate idolorum, de adorando uno Deo, de quibus unius Dei inuocatione & cultu, de iustitia item uera, de iudicio, æquitate & charitate colenda, per leges uarias, per orationes prophetarum complurimas, per quibus apostolorū epistolas, denique per euāgelicas historias sunt pdita, hisce paucissimis sunt inuoluta, Tu autē pactū meū custodies, ambulabis coram me, & eris pfectus siue integer.

C

Collatio
totius scri
pturae ad
foederis ca
pita.
Lex.

Quod si libet confer hisce foede
rum capitibus legem prophetas
& ipsas apostolorū literas & de
prehēdes omnia istorum huc ceu
ad scopum esse relata. Nam lex
(ut de hac primū dicamus) etiam
ipso domino teste partim amorē
Dei, partim amorem proximi tra
dit. Hoc ipsum & foederis capiti
bus traditur. Quin ipse Decalo
gus conditionum foederis ueluti
paraphrasis quaedā esse uidetur.
Nam quod hic breuibus dicitur,
Ego Dominus omnisufficientia,
per decalogum copiosius expo
nitur, ad hūc ferme modum, Ego
sum dominus Deus tuus qui edu
xi te de terra Aegypti. Rursus qđ
uerbis testamēti strictissime pro
nunciatur, Tu pactū meum custo
dies, ambulabis coram me, erisq;
inte

integer, idem in decalogo per enumerationem quandam sic exponitur, Non habebis deos alienos coram me. Non facies tibi sculptile, Non assumes nomen Dei tui in uanum, Sabbatum sanctificabis, Honorabis parentes, Non occides, Nō adulterabis, & si quæ sunt alia huius generis quæ ueram integritatē describunt instituntq̃. De ceremonijs paulò post dicemus, ubi disputabimus de ratione ueteris & noui testamenti: Iudicialia siue Ciuilia quæ præcipiunt de conseruāda pace & tranquillitate publica, de puniēdis fontibus, de bello inferēdo & hostibus propulsandis, de defensione libertatis, oppressorum, uiduarū, pupillorum, patriæq̃, de iustitiæ & æquitatis legibus, de emptio

Ciuilia siue iudicialia.

ne, mutuo, possessionibus, hære-
 ditate, de quibus alijs id genus titulis lu-
 ridicis, an non & ipsa in ea foedere-
 ris conditione comprehensa sunt
 quæ integritatem præscribit, iu-
 betur ut coram Deo ambulemus?
 Quod si cui hæc sententia nostra
 parum uidetur firma aut aperta,
 ipsa Abrahamæ expendat facta qui
 Rom. 4 ab Apostolo credentium pater ap-
 pellatus certo in foedere Dei fi-
 deliter perstitit & coram ipso in-
 tegre ambulauit. Is autem, quod
 iudicialia res ciuiles aut externas
 attinet, certas rationes in punien-
 dis fontibus, in pangendis foedere-
 ribus, in inferendo bello, in pos-
 sessionibus & pace publica cõser-
 uanda, uidetur sequutus, nec alias
 quàm quas dictabat animi inte-
 gritas, fidei synceritas, amorque re-
 cti

DE RESURRECTIONE. 17
Etiam ac proximi, imò quas ipse longa
post sæcula Moses (quantum atti-
net ipsam rei substantiã ac summã)
dictante Deo tradidit populo lu-
daico seruandas. Sunt enim illa
quoque pietatis officia, uel san-
ctissimis ecclesijs necessaria, adeo
ut sine ijs commode esse nõ pos-
sint, neque ijs citra periculum un-
quam caruerint. Cũ quod iuxta
uerbum domini zizania etiam in *Matth. 13*
agro dominico semper fuerit nec
unquã defutura sit. Quãdo enim
Dominus zizania tum maxime
eradicari noluerit cum eorũ exci-
dium uergit etiã in perniciem tri-
tici, hoc est, bonorũ ac sanctæ ec-
clesiæ. Dixit enim, Sinite crescere
utraq; ne dum colligitis zizania
eradicetis simul cum illis & triti-
cum; quis dubitet eadem illa iure

C iij

quoque posse amputari falce iu-
stitiæ, ubi nimia & præmatura eo-
rum uis segesq; tēderit in subuer-
sionem ecclesiæ. Tum quod san-
cti qui non modo spiritu sed cor-
pore quoque constant, & quoad
in hisce terris agunt non omnino
hominem exuunt ac prorsus uer-
tuntur in spiritum, sed & rebus
externis ad cōuersationem scilicet
& usum uitæ pertinentib. sua etiã
iura persoluere coguntur, & idcir-
co magistratus legumq; ciuiliū
opa multis indigent nominibus.
Quo magis mirandum est quæ il-
los agat dementia, qui magistra-
tum ecclesia Dei excludunt, quasi
opera eius illa non indigeat, aut
functiones eius sint eiusmodi, ut
inter sancta & spiritualia populi
Dei opera non possint aut debe-
ant

ant numerari: cum interim ea facta
Abrahæ que reuera iudicialia
sunt, inter prima & præcellentis-
sima opera laudetur à sancto Dei
spiritu. Quin & idem ille in uera
Christianorum Ecclesia, utpote
pater omniū credentium ab Apo-
stolo appellatus, & ante legē ami-
cus Dei uocatus, primas obtine-
at, qui nihilominus iudicialia exer-
cuit. Verum à lege descēdimus ad
prophetas. Hi historiā aliās con *Prophete.*
scribūt, aliās Orationes, quas alij
Declamationes, alij Sermones si-
ue Homilias uocauere, contexūt.
In historijs exempla quædā, imò
nihil aliud quàm exempla huius
foederis, sicut & Moses in sua hi-
storia, proponūt, in quibus uidere
est quomodo Deus pactis stete-
rit, Deus seminis Abrahæ fuerit,

C iij

hoc est, omnisufficiētia defensor
& salus, summaq̄ felicitas: item
quomō illud in terram Chanaan
induxerit, in hac prouexerit in re-
gnum augustissimū, rursus quō
hostes feminis Abrahamæ potenti
manu attriuerit, suos uero clemē-
ter seruarit: denique quomodo
sancti coram illo ambularint in
integritate, hoc est, quomodo uni
per fidē uerā adhæserint, unumq̄
coluerint sanctimonia uitæ: præ-
terea quomō alij foedus hoc ne-
glexerint impietatisq̄ poenas de-
derint. Proinde historiæ prophe-
ticæ huius foederis tanquam uiua
sunt paradigmata. Iam in oratio-
nibus suis nihil aliud tractāt quā
eadem illa capita foederis, docen-
tes quale sit ingenium Dei, quā
bonus ille, quā iustus, potens,
ue

uerax, clemens, misericors, quo-
modo illi seruiendum in ueritate,
fide, iustitia & charitate. Grauis-
sime item accusant scelera, in pri-
mis neglectum foederis, idolola-
triam, desertionem & perfidiam:
deinde homicidia, oppressionem
pauperum, usuram, iniurias, stu-
pra, luxum, adulteria, & reliqua
huius generis flagitia: hortantur
ad poenitentiam, proponunt prae-
mia & beneficia Dei, minantur
item plagas & dira Dei supplicia.
Rursus de semine Abrahamæ, de
Christo & benedictione eius, de
regno & uniuerso mysterio eius,
item de Gentium uocatione & glo-
ria Ecclesiae quam dilucidissime
differunt, adeo ut non raro non
uaticinium, sed historiã rerum prae-
teritarum cõtexuisse uideantur.

Christus De Christo domino quid dicā,
obsignatio qui nō tantū omni doctrina, sed
et uina cō ipsa admirabili illa incarnatione
firmatio sua, foedus illud Dei æternū cum
foederis. hominum genere pactum mirifi-
co ac uiuo quodam modo expo-
suit atq; confirmauit. Dum enim
uerus Deus uerum assumpsit ho-
minem, iam non uerbis aut argu-
mentis amplius egit, sed ipsa re to-
ti orbi maximum illud attestatus
est mysteriū, quod scilicet Deus
hominem in foedus & cōfortium
admisit, imò nexu indissolubili il-
lum sibi summo amoris miracu-
lo constrinxit, & quod Deus no-
ster sit. Inde nimirum & Christo
Isaie 7 nomen datum apud Isaiam cre-
dimus. Dicitur enim Imanuel,
quasi quis dicat, nobiscum Deus.
Inde nimirum euāgelistæ tot tan-
tisq;

tisq; exemplis maxima eaq; innu-
mera Christi recensent miracula
ac beneficia. His enim declarauit
Deum esse beneficum, adeoq; ge-
neris humani copiae cornu patrē
ac Schadai. Quo & ipsa mors &
resurrectio Christi referuntur. Sūt
enim diuinæ misericordiae iusti-
tiae & uitæ restitutæ certissima te-
stimonia, quibus se Deus ob ocu-
los nostros statuit & totum sese
nobis impendit, benedicēs nobis
& suscipiēs nos per ipsum repur-
gatos in consortium & regnum
æternum. Quæ omnia Ioannes
euāgelista paucis sed cœlestibus
uerbis complexus dicit, In princi-
pio erat uerbum, & uerbum caro
factum est, & habitauit in nobis,
& uidimus gloriam eius, gloriam
inquam quæ decebat unigenitū

à patre, plenus gratia & ueritate.
De plenitudine enim eius nos omnes accepimus gratiam pro gratia. Quia lex per Moſen data eſt, gratia & ueritas per Ieſum Chriſtum exorta eſt. Audis hic maximum illud myſterium Deum factum eſſe hominem, hoc eſt totum
1. Cor. 6 noſtrum eſſe factum, habitaſſe in nobis. Audis potentiam & gloriam eius illuxiſſe orbi, nec alio confilio quàm ut pulcherrimis beneficijs alliceret nos in ſui amorẽ, qui eſt plenitudo noſtra Deus
Colloſ. 2 Schadai. Nam & Paulus ait, In Chriſto inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter, & uos eſtis in illo completi abſolutiſſe. Ad hunc ergo modum ipſe dominus Ieſus foederis alteram partem cõfirmauit expoſuitſe, ipſa re
indi

indicans Deum esse Deum Schada
dai feminis Abrahamæ benedictio-
nem ac foelicitatem æternam. Al-
teram uero partē, quam diximus
explanare qd uicissim ille exigat
à nobis, & quales nos esse conue-
niat, idem dominus non minore
diligētia euidentiaq; nobis in Chri-
sto statuit ob oculos. Præscripse-
rat cōditionibus foederis, Ambu-
la coram me & esto integer. Ve-
niens ergo in hunc mundū Chri-
stus dominus, illamq; uiam Dei
ingressus uiuū nobis reliquit ex-
emplum quod insequeremur. In
Christi enim uita quam hoc dili-
gentius descripserūt euangelistæ
ceu in speculo quodam uidemus
quid nobis insequendum fugien-
dūmue sit, qd Deo placeat, quid
displiceat. Huc enim illæ domini

EXPOSITIO

sententiæ pertinere uideatur quæ
Ioan. 8 apud Ioannem extant, Ego sum
 lux mundi, qui sequitur me non
 ambulabit in tenebris, sed habe-
Ioan. 13 bit lumen uitæ. Item, Exemplum
 dedi uobis, ut quemadmodum ego
 feci, sic uos faciatis. Huc pertinet
 & illa sententia quæ est in Cano-
2. Ioan. 2 nica Ioannis, Qui dicit se in Chri-
 sto manere debet sicut illeambu-
 lauit & ipse ambulare. Hæc de ui-
 ta & exemplo Christi uiuo. Iam
 quod doctrinam eius attinet non
 est quod multis agam. Quis enim
 nescit hanc ita esse institutam ut
 partim fidem in Deum, partim amo-
 rem proximi tradat? Illa priorem
 foederis rationem exponit, hæc po-
 steriorẽ. Fides enim credit Deum
 summe bonum iustum & benefi-
 cum esse in hominem, Caritas
 uero

uero ipsius innocentiae integritatisque fons est.

Venimus ad apostolos Christi *Apostoli.*
domini praecones, qui & ipsi in hoc toti sunt ut doceant quod sit ingenium Dei, quod solus ille bonus, iustus, saluans & Schadaï, quod is benedictum semen Abrahamae promissum, nobis dederit, quod in hoc uno benedictio, salus, uita, & redemptio sit, item qui testamenti huius haeredes sint, quae posteris Abrahamae, ut uideantur ceu ex professo sibi huius foederis sumpsisse expositionem. Quid quod apostolus Paulus non semel testatur se nullum nouae doctrinae genus inuenisse, sed omnia Christianismi ex autoritate ueteris scripturae tradere? In primo enim ad Rom. cap. dicit se Apostolum esse creatum separa-

tumq̄ ad prædicandū Euangeliū
 Dei, q̄d ante promiserit per pro-
 phetas suos in scripturis sanctis.

Act. 26 Item coram rege Agrippa & Fe-
 sto Iudæorum præside causam su-
 am agens Paulus palàm testatur
 nihil se aliud docuisse, quàm q̄d
 prophetae prædixerint futurum
 fore. Proinde cum apostoli agno-
 scāt prophetas ut præceptores &
 fidei ueræ magistros, certoq̄ con-
 stet hos æterni illius ac unici testa-
 menti esse interpretes, quis nō ui-
 deat ad testamentum siue foedus
 illud ceu scopum certissimum sa-
 cræ scripturæ omnia referri?

*Unicū tan-
 tum testa-
 mentū esse* Ex quibus iam consequit̄ quod
 ordine tertium est testamentum
 siue foedus illud & unicum & per-
 petuum esse. Planis enim uerbis
 ipse dominus inter cætera pacti
 uer-

uerba, Ponamq̄, ait, foedus meū
inter me & te, & inter semē tuum
post te in generationib. suis foede
re sempiterno, ut sim Deus tuus
& seminis tui post te. Præterea
multis hætenus approbauimus
nihil apud posteros de religione
uera, quantū scilicet substantiam
attinet, dictum fuisse, quod non
audierint priores. Abraham cer=
tè ante circuncisionem & legem, *Rom. 4.*
sine ceremonijs, fide duntaxat, iu=
stificatus est, idem uidit diem do=
mini Iesu & gauisus est: idē æter=
nam expectauit patriam, terrena *Hebr. 11.*
hac contempta, & idcirco æterna
consequutus est, non carnalia &
terrena tantū: idem ab apostolis *Luce 19.*
Christi imò ab ipso Christo do=
mino proponit nobis ubiq̄ imi=
tandus in fide & innocentia. Cæ

D

Isaie 51 *Ioan. 8* *Heb. 11* *Psal. 14.*
Et 23 *Matth. 8*

rerum nulla similitudo aut æqua-
 litas esse potest in rebus natura
 dissidētibus. Nisi ergo fides & in-
 nocentia Abrahamæ uera & Chri-
 stiana fuisset fides pietasq̃, perpe-
 ram illum Christianis imitādum
 proposuisset dominus. Vnicum
 ergo testamentum est & una om-
 nium ante & post Christum san-
 ctorum ecclesia, unica ad cœlos
 uia, unica item constansq̃ omniū
 sanctorum religio. Atque huius
 quidē rei complura adferrem tes-
 timonia nisi ipsa res hactenus tra-
 ctata sua perspicuitate ac simpli-
 citate uel repugnantem conuin-
 ceret: sed si quis testimoniorum
 uel magis afficiat, audiat ipsum do-
 minum apud Matthæum ita pro-
 nunciantem, Multitudo ab orien-
 te & occidēte ueniet & accumbet
 cum

cum Abraham, Isaac & Iacob, filij
 uero regni eijcientur in tenebras
 extremas, illic erit ploratus & stridor
 dentiũ. Item apud Ioannem ^{Ioan. 10}
 clarius de Gentium ecclesia con-
 greganda loquentẽ, Et alias oues
 habeo quæ nõ sunt ex hoc ouili,
 illas quoque me oportet adduce-
 re, & uocem meam audiẽt, & fiet
 unum ouile, & unus pastor. Huc
 quoque pertinent complures pa-
 rabolæ apud euangelistas præcla-
 ræ, in primis ea quæ est de nuptijs ^{Matth. 22}
 & illa quæ textitur de uinea. In his ^{et 21. et 22}
 enim mutãtur inuitati & coloni,
 iisdẽ nuptijs eademq; uinea sem-
 per permanente. Quibus nõ ab-
 similis est parabola Apostoli de ^{Rom. 11}
 olea & ramis conscripta. Eadem
 enim semper manet olea, arbor
 eadem, sed defractis ramis natu-

D ij

EXPOSITIO

ralibus inferuntur surculi de olea-
 stro. Idem disertis uerbis ad Co-
 2. COR. 10 rinthios, Nolim, inquit, uos igno-
 rare fratres quod patres nostri om-
 nes eandem escam spiritualem
 edebant, & omnes eundem potum
 spiritualem bibebant. Bibebant
 enim de spiritali quæ illos co-
 mitabatur petra. Petra uero fuit
 Christus. Quod si cui hæc senten-
 tia nostra eiusque ex hisce Pauli lo-
 cis confirmatio noua esse uideatur, is
 Augustin. sciat D. Aur. August. ex hoc ipso
 Pauli ad Corinthios loco idem col-
 legisse quod nos. Verba eius ex-
 tant Tracta. in Ioan. XLV. in
 hanc ferme sententiam, Ante ad-
 uentum domini nostri Iesu Christi
 quo humilis uenit in carne præ-
 cesserunt iusti sic in eum credentes
 uenturum quomodo nos credimus
 in

in eum qui uenit. Tempora uariata sunt nō fides. Diuersis quidem temporibus, sed utrosq; per unum fidei ostium, hoc est per Christū uidemus ingressos. Nos credimus dominum nostrum Iesum Christū natū ex uirgine, uenisse in carne, passum esse, resurrexisse, ascēdisse. TOTVM HOC sicut uerba auditis præteriti temporis impletum esse iam credimus, in eius sunt fidei societate nobiscū & illi patres qui crediderunt de uirgine nasciturum, passurum, resurrecturum, in coelos ascensurum. Illos enim ostendit Apostolus, ubi ait, Habentes autem eundem spiritum fidei: sicut scriptū est, Credidi propter quod locutus sum, & nos credimus propter quod & loquimur. Prophe-

D iij

ta dixit, Credidi propter quod lo-
 quutus sum. Apostolus dicit, Et
 nos credimus propter quod &
 loquimur. Vt scias autem quod
 VNA SIT FIDES, audi dicen-
 tem, Habentes eundem spiritum
 fidei & nos credimus. Sic & alio
 loco, Nolo enim uos, inquit, igno-
 rare fratres. Et quæ sequuntur.
 Notus est enim locus Pauli I. Cor.
 X. Idem ille in Ioan. alibi scribens
 & de Ecclesia loquens, Quæ, ait,
 peperit Abel & Enoch & Noë &
 Abraham, ipsa peperit & Mosen
 & prophetas tempore postero-
 res ante domini aduentum: & quæ
 istos ipsa & apostolos & marty-
 res nostros & oēs bonos Chri-
 stianos. Omnes enim peperit, qui
 diuersis temporibus nati appa-
 ruerunt, sed societate unius populi
 cons

32. quest.
 4. cap. Re-
 currat.

continentur, & eiusdem ciuitatis
ciues labores huius peregrinatio-
nis experti sunt & quidā eorum
nunc experiuntur & usque in fi-
nem cæteri experient̃ &c. Ex his
uero omnibus liquere puto unā
esse duntaxat Ecclesiā, Testamen-
tum unum ueterū & nostrum.

Cæterum cum multa inuenian-
tur in sacris argumēta quæ prima
statim fronte Testamēta duo, spi-
ritus duos, & populos duos, lon-
ge lateq̃ inter se uideantur fecer-
nere, quale illud est quod apud le-
remiā legimus, Ecce dies uenient
dicit dominus, & feriam cum do-
mo Israēl & Iuda testamētum no-
uum, nō iuxta testamentū quod
pepigi cum patribus eorum &c.
Item apud Ezechielem, Dabo uo-
bis cor nouum & spiritū nouum.

*Vnde nota nomina
ueteris et
noui testa-
menti.*

Jeremie 31

Ezech. 36

D iij

ponam in medio uestri. Item ad Galat. IIII. Hæc sunt duo testamēta, consequēs est ut nūc edisseram unde ista enata sint, quōue sensu dicātur. Principio ergo certum est ueteris & noui testamēti spiritus ac populi nomenclaturā non oriri ex ipsa foederis substantia, sed ascititijs quibusdam & accidētibus, quæ temporum intervallis aliud atque aliud pro diuersitate gentis Iudaicæ suadētibus, accedere, nō ut perpetua & unice ad salutem necessaria, sed ut mutabilia & pro tēpore & pro personarum & caussarū ratione enata, sine quibus ipsum foedus facile subsisteret: cuius quidem generis sunt Ceremonie, ipsum inquā sacerdotiū Aharonicum, lex item præscribens sacrificandi, purgandi,

Ceremonie.

di, feriandiq; modum, item cibo-
rum delectū, quale extrui debeat
tabernaculum, & id genus innu-
mera alia. Istis enim caruere uete-
res sancti, Enoch, Noë, Abrahā,
Isaac, Iacob, Ioseph, qui tamē Deo
per fidē impense placuerunt, atq;
sine istis salutem cōsequuti sunt.
Vnde & Paulus ad Galat. Abra Galat. 3
hæ, ait, dictæ sunt promissiones
& semini eius: non dicit & semini-
bus tanquam de multis, sed tan-
quam de uno, Et in semine tuo
qui est Christus. Hoc autem dico
testamētum ante comprobatum
à Deo in Christum, lex quæ post
annos quadringentos & trigin-
ta coepit, non facit irritum, ut ab-
roget promissionem. Proinde ue-
teres beneficio foederis non legis
aut ceremoniarum saluati sunt.

D V

Nam quemadmodū Abraham ei
Genes. 22 credidit, qui dixerat, In te benedi-
centur omnes gentes : ita patres
Abrahæ tempora præcedentes ei
Genes. 3 crediderunt, qui dixerat, Semen
mulieris calcabit caput serpentis.
Ergo inquis legem citra consi-
lium rationemq; certam sine uti-
Lex insti- litate instituit Deus? Absit, sed
tuta. dum feminis Abrahæ, hoc est lu-
dæorum animi in Aegypto diu-
tina cohabitatione fuissent corru-
pti, ut nō modo religionē autam
ipsumq; foedus propemodū igno-
rarent sed indies magis magisq;
deficerent ad Aegyptiacam ido-
latriam omnemq; gentilium sa-
crorum rationem, tum placuit sa-
pienti & clemēti domino fulcris
quibusdam foederi collabēti sub-
uenire. Primum ergo ipsa prisca
foederis

foederis capita restituit, sed copio-
sius exposuit, inq̄ tabulas lapi-
deas proprio digito inscripsit. In
his autē nulla adhuc ceremoni-
rum mētio. Sat enim præscriptū
erat fidelibus. Verū dum isti infi-
deles & perfidi esse pergerēt, inie-
ctum est humeris miserorū onus
ceremoniarū, quo caruere prisci.
Atqui in hunc finē atque hoc con-
silio iniectum ex causa impellēte
constat, ne alienis dijs instituerēt
sacra: propria ergo instituit, ea q̄
sibi placere pronūciauit, quæ re- *Psal. 49*
uera negligebat, ut uel ista ratio-
ne testamentum cōfirmaret, præ-
terea & Christi mysterium hisce
uelut typis inuolueret. Nec istud
quidem commētum nuper domi-
nostræ natū est, sed ex sacris eru-
tum oraculis uetustorumq̄ patrū.

fide decerptū. Tertullianus enim
 II. aduersus Martionem lib. sa-
 crificiorum quoq; onera, inquit,
 & operationū & oblationum ne-
 gotiosas scrupulositates nemo re-
 prehēdat quasi deus sibi talia pro-
 prie desyderauerit qui tam mani-
 feste exclamat, Quò mihi multitu-
 dinem sacrificiorum uestrorum?
 & quis requisit ista de manibus
 uestris? Sed illā Dei industriam
 sentiat qua populum pronum in
 idololatriam & transgressionem
 eiusmodi officijs religioni suę uo-
 luit astringere quibus superstitione
 sæculi agebatur, ut ab ea auocaret
 illos, sibi iubens fieri quasi desyde-
 ranti, ne simulachris faciendo de-
 linqueret. Sed & in ipsis cōmer-
 cijs uitæ & conuersationis huma-
 næ domi & foris & usque curam

Isaie 1

uas

uasculorū omnifariam distinxit,
ut istis legalibus disciplinis occur-
rentibus ubique ne ullo momen-
to uacarent à Dei respectu. Hæc
Tertullianus. Iam ergo quod at-
tinet Decalogū imò & ciuilia nul-
la enata est testamēto & populo
Dei diuersitas. Vbiq̃ enim amor
Dei & proximi, fides & charitas
obtinēt imperium : ex hominum
mentibus & testamēti ascititijs re-
bus oborta est diuersitas, ut testa-
mentum quod apud omnes pios
unicum est, ob ascititia quædam
& homines superstitioniores ue-
tus & nouū, carnale & spirituale
cœperit dici. Et uetus quidem di-
citur (ut relatiuorū ratio poscit)
propter consequens nouū, quod
quidē peccatorū remissionē pol-
licetur, imò & per Christū præ-

stat, fidem quoque & charitatem docet: quibus ex rebus omnino non potest dici nouum, cum nihil noui tradat. Nam ea quæ iam recensuimus ex ueteri traditione *2. Ioan. 2* habet: proinde nouum dicitur ex eo quod omnes ceremoniæ à Christo, quem unice prædicat, impletæ sint, quatenus typi & umbræ erant rerum æternarum, eatenus enim obsoleuere: quod quæ uetus illa religio, quæ ante legem latam temporibus istis patriarcharum aureis, uigebat, innouata, adeo quæ per Christum iam plenius & dilucidius ceu nouo lumine orbi illato restituta absoluta quæ etiam apud nouum populum, Gentes uidelicet, per totum mundum floreat. Sic enim & Paulus de hac re differuit cum ad Hebræos, VIII, tum ad Ephe, II, Pa
ri

ri modo ac ratione scriptura uo-
cauit Carnalē populum, nō eum
quidē qui in testamento Dei per
ueram fidem perstitit, sed qui car
nalibus magis nitebatur quā so
lidis & spiritualibus testamēti ca
pitibus seu pmissiōni Dei. Testē
hic aduoco Paulū, qui priusquam
diceret, Nam hæc sunt duo testa- Galat. 4
menta, præmisit, Dicite mihi qui
sub lege uultis esse, legem ipsam
non auditis? Scriptum est enim
quod Abraham duos filios habe
bat, unū ex ancilla & unū ex libe-
ra. Inde enim colligimus carnalē
populum eum esse qui uult esse
sub lege. Deinde nō omne proti
nus semen Abrahamæ sub lege aut
carnale esse. Carnale enim dicitur
qd legalibus sine sciētia & spiritu
adhæret, per q̄ illa se saluari posse

ROMI

confidit. Habent enim & ceremonialia suū spiritū, quē multis Paulus in epistola ad Hebræos enucleauit. At isti spiritu & consilio ceremoniarū contempto aut non intellecto abutebantur lege. Veri porrò Abrahamæ filij liberi sunt & promissionibus Dei nituntur. Proinde habuit quoque uetustas Israëlem spiritualē. Perperā enim iudicant qui ex parte totum aestimant, ut solent qui non sine contumelia sanctorū Dei omnes aduentum domini præcedentes patres carnalis Israëlis nomine notarunt, non expendētes synekdocha uulgari scripturæ tropo hunc nodum esse rumpendum. Cæterum ne isti clamitent Tropis sibi illudi, tametsi nostra superioribus satis approbauerimus, producā tamen

tamen in istorū gratiam tria maximorū in religione uirorum testimonia, afferentiū Israëli fuisse populū spiritualem, imò & prophetas idem docuisse de legalib. q̄d apostoli tradiderunt. Primus ergo Ieremias in cap. VII. in hæc uerba scripsit, Hæc dicit dominus exercituum Deus Israël, Holocau stomata uestra addite uictimis & uestras carnes edite. Quia non sum locutus cum patrib. uestris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti de uerbo holocaustomatum & uictimarū, sed hoc uerbū præcepi eis dicens, Audite uocem meā & ero uobis Deus, & uos eritis mihi populus, & ambulate in omni uia quam mandauī uobis ut bene sit uobis. Ex his autē uerbis claret quæ fue

E

rit doctrina prophetarum de legalibus, item quæ sit summa omnium mandatorum Dei, ipsa inquam foederis summa, obediētia siue ipsa fides, qua & sanctos probari constat nō legalibus. Præcepit quidem illa dominus, sed longe alio consilio, nempe ut collabenti subueniret foederi, utq̃ ab idololatria auocaret totosq̃ sibi agglutinaret fide, non ut illis cultores iustificaret, sed ut uenturam iustitiam Christū illis adumbraret. Quod cum intelligere nollēt, grauisime accusantur hoc loco à propheta. Spiritum ergo non carnem uel in Israëlitis probauit dominus, idcirco uel ante Christum natum, populum ex Israëlitis spiritualem habuit, quando quidem carnalem adeò improbauit. Sanctissimi

ctissimus quoque martyr Christi
Stephanus apud Lucā in Actis
apostolorum cap. VII. infinitis
propemodum ueterum exemplis
comprobat quod fides in Deum
& ante legem, & in lege, & post
legem Deo placuerit, nō ceremo-
niā, & quod sancti, hoc est patri-
archæ & prophetæ omnes inquā
iusti ante natū Christum, Deum
fide & uitæ puritate coluerint nō
rebus externis. En habes omni-
no spirituales & spontaneū po-
pulum. Quid quod & apostolus
Paulus eodē propè modo idem
asserit in XI. cap. ad Hebræos,
exemplis patrum ab initio mun-
di ad ipsa penè tempora Christi
reductis. Quæ cum ita habeant
quis est qui non uideat ueteris &
noui cum populi tum testamenti

E ij

EXPOSITIO

nomina non posse ipsum testa-
mentum ipsamque Ecclesiam uete-
rum & nostram scindere. Spiritus
quoque idem est utrisque, sed re-
spectu carnalium istorum trans-
gressorumque quos flagitia in Ba-
bylonem disturbarant dixit se no-
uum daturum spiritum, quo ni-
hilominus & abundantiam diui-
tiasque charismatum per Christum
fidelibus impartendas significa-
uit. Verum de hac re in commen-
tarijs nostris in epist. Petri nonni-
hil disputauimus. Hactenus enim
unitatem testamēti asserere caus-
asque cur nouum & uetus dici coe-
perit indicare uolui.

Quibus re-
bus præcel-
lamus ue-
teres.

Iam ut nihil in hac re dissimule
& qua in re Christianorum eccle-
sia quæ post Christum natum con-
stituta est, præcellat, breuibus in-
dicem,

dicem, principio ñs quidem qui sub lege agebant hoc nomine foeliciores sumus, quod omni ceremoniarũ onere leuati, antiquum & primarium institutum, priscorum uidelicet patrum, quod sine ceremoniis fidei ac innocentia, id est foederis capitibus nitebat, attigimus. Rursus qd umbris per fulgorẽ Euãgelij dispulsis & figuris impletis clara lætamur ueritate. Deinde uero qd omnib. patribus ante Christi aduentũ mortuis nostram Ecclesiã superiorẽ reddit illud est, quod nos Christum aduenisse, spiritũ abundantissime contulisse, gloriã item suam nunc per totũ orbem propagasse omniaq; absolutissime cõsumasse confitemur, quem illi ita uenturũ credebant & maximo expectabãt desy

E iij

Luce 2 derio. Hoc nomine Simeon ille grandæuus se maxime foelicẽ reputans clamat, Nunc dimittis seruum tuum domine secundũ uerbum tuum in pace. Quia uiderũt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad reuelationẽ gentium & gloriã plebis tuæ Israël.

Caput Matth. 5. Quod uero alij caput Matth. V. obijciunt, non uident dominum Iesum illa sua eleganti & diuina contione nõ impugnare uel Mo sen uel pphetas, quasi diuersum uel senserint uel tradiderint à dogmate Christiano, sed errorẽ uulgi corrigere uerumq; legis ingenium tradere uoluit. Corruerat enim omnia & temporis iniuria, & pharisæorũ inscitia atque auaritia. Vnde disertis uerbis priusquam

quam legis expositionem agrederetur protestans ait, Nisi abundauerit iustitia uestra plusquam scribarum & pharisæorum, non poteritis ingredi regnum cœlorum. Proinde pharisæos non ipsum legis aut prophetarū spiritum impugnavit Christus, qui paulò ante dixerat, Non ueni legem solvere sed adimplere. Docuit autē ea contione legem esse uoluntatem Dei, quæ omnino sancta, pura & spiritus quidam sit mundissimus, qui hominis quoque mentem affectūq; exigat, adeò ut uel cōcupiscere prohibeat. Id cum ab homine, corruptissima scilicet carne, non possit præstari, quis non uidet huc totius contionis consilium spectare, ut nos in nostri inducat cognitionem, quæ efficiat

E iij

ut nobis prorsum abnegatis totos nos in misericordiā Dei coniiciamus, interim uero omnia nostra cum cōsilia tum facta ad æternam summeq̃ puram uoluntatē, hoc est legem Dei nō uulgariter, sed summo studio & q̃ exactissime exigamus? Id demū est sollicite ambulare cum Deo sancto, qui sanctus est & cupit ut etiam nos sancti simus.

Mich. 6

Leuit. 19

Paulus in

2. ad Cor.

3. cap.

Pari errore hallucinātes non uident Paulum in II. ad Corinth. III. cap. cōtra pseudoapostolos disputare, legalia (ut ex reliqs colliquefcit epistolis) ecclesiæ Christi obtrudentibus. Nam contra illorum superstitionem imò impietatē asserit Euangelij gloriam, quæ legalibus illustrior sit. Neq̃ enim eo loci de uniuersa lege, sed

ea

ea duntaxat loquitur, quæ abole-
tur: interim nō iubet omnia legis
& prophetarum reuocare ad lite-
ram: sed & spiritū nō quiduis, ut
illis mos est, appellat, sed ipsum ROM. 10
dominum Iesum qui est perfectio
legis ad iustificationem omni cre-
denti.

Porro calumniam struunt nobis Hebionite
obijciētes hæresim Hebionicam. commiscēt
De Hebionitis enim ad hunc mo- legē Euan-
dum scripsit Eusebius lib. Eccle. gelio, quo
hist. III. cap. XXVII. Custo- modo?
diendam censent etiā legis obser-
uantiam, nec sufficere (sic inquam
illi Euangelio miscent legalia) ad
salutem solam Christi existimant
fidem. Corporalē ergo legis ob-
seruantiam custodiunt. Apostoli
autem epistolas omnes pariter re-
spuunt & ipsum apostatam legis

E V

EXPOSITIO

appellant. Nec diuersa ab his referunt, Irenæus, Tertullianus & Augustinus. Quàm uero doctrina hæc nostra de Testamēto Dei unico & æterno, de quæ abrogatione legalium aliena sit ab istorum blasphemia nemo est qui iam nesciat.

Locus Sed quid dicemus ad uerba domini quæ leguntur in hanc sententiam apud Moſen in Deut. cap. v. Dominus Deus noster pepigit nobiscū foedus in Horeb: non cum patribus nostris inijt dominus pactum hoc, sed nobiscū qui in præſentiarum sumus & uiuimus. Augustinus ergo lib. quæſtion. super Deut. v. quæſt. IX. ſynekdocha hūc locum exponit, nempe de ijs patribus intelligens quos plaga Dei in deserto abſumpſit.

psit. Illi enim, ait, qui nō ingredi-
untur in terrā promissionis non
pertinent ad hoc testamentū, sed
filij eorū, illi inquam qui quam-
uis uiginti annorum & supra nō
essent quando Deus in monte lo-
quebatur ut numerari tunc pos-
sent, potuerunt tamen annorum
esse decem & nouem & infra us-
que ad puerilem ætatem, qua pos-
sent illa quæ facta & dicta sunt &
uidere & audire & memoria reti-
nere. At Ioānes Oecolamp. com-
ment. suis in Ieremiam æditis ad
hunc penè modū explicat, Apud
Deum unū est foedus illud æter-
num, quod pro diuersitate tem-
porū uarie disponitur. Et in inte-
rioribus quoq; hominis semper
unum fuit & usq; manebit, non
solum ut est in æterna prædesti-

natione: audi tamen qualemcun-
que foederū diuersitatem. Verbis
pactus est cum Abraham domi-
nus, nec aliud quàm obedientiam
stipulatus est ab eo. Sub Mose
autem multa prodigia & horren-
da accesserunt, nō uni duci nota,
sed perspicua omni multitudini.
Deinde tot circumstātijs uallať le-
galibus, quæ oēs ad decē illa uer-
ba tabulæ foederis referunt &c.

Iam quod obijcitur de terra
Chanaan, de bellis & uictorijs, de
gloria & foelicitate Iudaica, quæ
minime cōgruant cum moribus
Christianis q̄s nihil manet quàm
cruce & exiliū, utpote de quibus
scriptura dicit, Oēs qui uolūt pie
uiuere in Christo persecutionem
patientur, facile diluitur. Nemo
enim negat promissionem terræ
Cha

Promissio
terre Cha-
naan.

Chanaan loco fuisse astrictam; at
 uero nemo uicissim negare po-
 test eandem aut certe similium re-
 rum terrenarum promissionem
 omnibus Gentibus ex æquo esse
 factam. Ipse enim Abraham cui
 obtigit promissio Chananaicæ
 terræ ne pedis quidem uestigium
 (ut ait Stephanus) consequutus *Act. 7*
 est, interim uero opes plurimas ac-
 quisiuit, quemadmodum posteri-
 eius, Isaac, Iacob & Ioseph. Tam-
 etsi enim ne hi quidem terrā pos-
 siderēt pollicitam, diuitijs tamen
 maxime fuerūt illustres. Id quod
 à domiūo in exemplū omnibus
 Gentibus crediderim factū, quo
 discerent sibi quoque defuturum *Psalmo 36*
 nihil, si patrum more Deum ti- *Matth. 6*
 meant. Atque huius generis plu- *Act. 14.*
 res pmissiones passim inuenias. *Eccl. 17*
Hebr. 13

Cruce san-
ctorū, pax
& victo-
ria.

Quod autem foelicitatem attinet
patrum, certum est eos haud abso-
luta usos in hisce terris fortuna.
Per crucem enim multasq̄ tribu-
lationes ingressi sunt in regnum
Dei. Quis enim nescit quantum
tædij uorarit Abraham diutina il-
la sua (ut reliqua non commemo-
rem) peregrinatione? Iacob pa-
triarcha nulla prosperiore fortu-
na unq̄ fuit usus quam non gra-
uissima eaq̄ uaria interturbarint
discrimina. De Mose, Iosue, Sa-
muele, Dauide, & reliquis uiris
primarijs nō est quod multa com-
memorem. Quis enim unus suf-
ficiat enumerādis istorum ærum-
nis calamitatib. laboribusq̄ pro-
pter dominum susceptis, cum ipsi
etiam scriptores sacri ista uix mul-
tis absoluerint libris? Quid quod
fidelis

fidelis populus Iudæ non minores
persecutiones ob pietatē ac fidem
nonnunquam à suis illis perfidis
regibus nonnunquam uero à ty-
rānis exteris perpeffus est, quā
ipsa Christi ecclesia à blasphemis
& impijs Cæsaribus: Nā ut hæc
suos habet Neronēs, Domitia-
nos, Maxētios, Iulianos, Decios,
Seueros, Valerianos & Diocle-
tianos: ita uetus Ecclesia suos ha-
buit Pharaones, Achab, Ioas, Ma-
nasse, Iehoiachim, Zedechias, Na-
buchodonosores & Antiochos.
Imò ueteris ecclesiæ sacerdotes ac
prophetæ meruerūt Christiano-
rum martyrum fieri exempla. Sic
enim loquutus est apud Matthæ *Matth. 5.*
um dominus, Beati qui persecu- *et 23*
tionem patiuntur propter iusti-
tiam, quoniam illorū est regnum

coelorum. Beati estis cum insectati fuerint uos homines propter me. Gaudete & exultate, quonia merces uestra multa est in coelis. Sic enim persecuti sunt prophetas qui fuerunt ante uos. Praeterea dubium non est multas sanctorum myriades semper in Christo pie uixisse, qui tamen fidei nomine nunquam sunt uel in exiliu eiekti, uel capitis affecti supplicio. Paulus ergo istam sententia, Omnes qui uolunt pie uiuere in Christo persecutionem patientur, non ut legem communem, sed ut consolationem afflictorum pronunciauit. Varia quoque persecutionis genera sunt, ut non tantu persecutionem sustineat qui uel in carcerem conicitur uel ab arbore suspenditur, sed is quoq; qui uarijs exer

2. Timot. 3

Augu. lib. 2. cont. 2. epist. Gau detij ca. 13

exercetur aduersitatibus tētatio-
 nibusq̄, id quod plerunque usu
 uenire solet p̄is otio & securitate
 aliās utētibus. Nam & apostolus
 Paulus sæpissime tutus à persecu-
 torum insidijs ac furijs, sed & fra-
 trum officijs refocillatus, grauif-
 simos animi æstus sensit. Chri-
 stiani enim animus etiam alieno
 afficitur malo. Vnde Apostolus Rom. 12
 dixit, Quis infirmatur & ego nō Hebr. 13
 infirmor? Quis offenditur & ego 2. Cor. 12
 non uror? Huc accedit quod san-
 ctissimus uates Isaias in ijs capiti- Isaie 49
 bus quibus Ecclesiam ex toto ter Psal. 2.
 rarum orbe colligendā describit, Et 47
 in quam & reges uenturos dicit,
 non omnino & semper cædibus
 exponendā docuit, ut quæ in hac
 terra omni sit caritura pace, foeli-
 citate & uictoria. Et D. Aur. Au

F

EXPOSITIO

gūstinus lib. de Ciuitate Dei V. capitibus postremis de quorundam Christianorū regū uictorijs & felicitate mira eaq̄ lectu iucunda & utilia prodidit. Idem XXII. lib. contra Faustum Manicheum à LXXIII. cap. usque LXXX. multis disputat de bello & iure belli, quæ longius profequi non est nostri instituti. His enim omnibus exponere uoluimus que sint cōditiones foederis, quod foedus illud unicum & æternum, & unde noui & ueteris nomenclaturam adeptū sit: subiiciemus iam paucula de cerimonia & sacramento foederis.

De sacramento foederis circumcisio-
ne. Qui feriebāt foedera, sumebant uel arietē uel buculā, uel caprā, fecabantq̄ has in partes duas, deinde uero per partiū transibant medium,

dium, obtestantes ni pactis stent,
sic se deus diuidat perimatq̄ peni-
tus. Indicia huius ritus uidere est
Gen. XV. & Iere. XXXIII. Ad
hunc ergo modū alludens Deus
sanguine foedus hoc dedicat, pla-
nisq̄ uerbis expositionem addit
dicens, Et præpuciatus masculus
cuius caro præpuciꝝ circumcisa nō
fuerit delebitur anima illa de po-
pulo suo. Id quod non modo de
pellicula præcisa, sed magis de to-
to foedere intelligendū est, quod
scilicet æterna sit maledictiōe peri-
mendus qui hoc foedus neglexe-
rit. Sequitur enim causæ reddi-
tio talis, Quia pactum meum irri-
tum fecit, aut dissoluit. Dissoluit
autem qui per contemptum foē-
deris & instituti dei, sacramentū
dei ut inutile negligit, aut ut non

*Infantes
sine signo
foederis
deceden=
tes.*

negligat suscepto tamen foederis
symbolo ipsum foedus perfidia et
impuritate prodit. Vnde nos col
ligimus infantes qui nascuntur ex
fidelibus moriuntur autem prius
quam uel uiuere coeperint, uel sa
cro foederis signo intra populum
Dei ascribi potuerint, non posse
huius loci praesidio damnari. De
contemptoribus enim foederis &
de adultis loquitur. Id quod &
uerba ipsa satis coarguunt quae
in hunc modum pronunciantur,
Et praepuciatus masculus in cuius
carne praeputium non fuerit
circumcisum exterminabitur ani
ma illa de populis suis, &c. Istos
autem misericordia & gratia dei
credimus saluari, cui non praeu
dicant, qui illos secundum mini
sterium ecclesiae tantum iudicant.
Habu

Habuit Circumcisio & mysteriū
 quodpiā aliud. Nam Paulus, Te ^{Heb. 9.}
 stamentum, ait, in mortuis ratum
 est: quandoquidem nondum ua-
 let cum uiuit testator. Deus autē
 testator est: deū ergo mori oport-
 tuit. Sed cum is sit immutabilis &
 immortalis, semen Abrahæ as-
 sumpsit, & in assumpta carne pa-
 titur sanguinēq; fundit, ac eo mo-
 do testamentum, ut sic dicam, rati-
 ficat. Cæterum ut hoc mysteriū
 patribus in figura traderet, ipsum
 semen Abrahæ uoluit circumci-
 di, significans uerum Abrahæ se-
 men Christum Dominū morte
 sanguineq; suo foedus illud con-
 firmaturum. Huius rei gratia ipse
 dominus Iesus apud Matthæum, ^{Matth. 26}
 de sacramento noui foederis lo-
 quens, ait, Hic est sanguis meus,

EXPOSITIO

qui est noui testamenti, qui pro
 multitudine effunditur in remis-
 sionem peccatorum. Hinc etiam
 sacramentum uetus mutari oportuit
 & institui nouū. Postquam
 enim morte Christi omnia con-
 summata & ipsum testamentum
 confirmatum esset, signa certè illa
 quæ futuram mortem præfigura-
 bant oportuit mutari, imò & in
 locum eorū substitui, quæ signifi-
 catione absoluerēt, aut perfectissi-
 mam iustificationem significarēt.
 Id quod Baptismi & Eucharistię
 tribuimus mysterio. Illa enim in-
 stitutore Deo noui testamēti po-
 pulo symbola cœperunt esse fœ-
 deris & gratiæ diuinę iā per Chri-
 stum confirmatę. Pręterea signifi-
 cabat circumcisio cordis præputi-
 um esse resecandum ac deo serui-
 en

Deut. 10.

Iere. 4.

endum in obedientia fidei. Quibus ergo dabatur Circumcisio ijs primo per ministeriũ institutũq; dei offerebatur gratia & foedus dei, qui non dedignatur etiã paruulorum esse Deus, qui item prior ex mera gratia sese nobis obtulit & dixit, Ero Deus uester. Deinde eadẽ circumcisione obstringebat sibi Deus deuotos, iubens ut ipsi hæreant fide & innocẽtia. Ex quibus patet etiã sacramento foederis totum contineri foedus: quemadmodũ & sacramentis nostris Baptismo & Eucharistia continetur tota innouati foederis ratio. Verũ de his ad plenũ in præsentiarũ differe longius ab instituto abstraheret. Satis fuerit iam didicisse Deũ in instituendo foederis sacramẽto cõsulere uoluisse

rebus mortalium, qui ut corpore quoque, non anima tantum, constant, ita rebus & signis uisibilibus non raro in inuisibilibus considerationem inducuntur. Dedit ergo deus sacramenta quæ præscia ea de causa uocarunt inuisibilis gratiæ signa uisibilia. Dedit autem ueteribus Circumcisionem & Pæsa, nobis autem quod post Christum passum eius populus sumus Baptismum & Eucharistiam. Cæterum quæ in his uisibilia aut inuisibilia sint, quæ uis & efficacia, alibi traditum est, nunc dicemus de tabulis.

*Tabulæ
testamen-
ti conscri-
buntur.*

Conscribunt autem, quod ultimum in testamentis ac foederibus, est, litteræ aut si mauis tabulæ, rationem omnem ac testimonium rei transactæ comprehendentes transmittentesque ad posterum. At hæc etiã
foe.

foederis siue Testamenti nomina
 sortiuntur. Vocamus enim tabu-
 las de testamento seu foedere con-
 scriptas ipsum uel foedus uel te-
 stamentū, cum reuera testamen-
 tum uel foedus non sint, sed rerū
 gestarū & conditionū expositio
 duntaxat ac testimonium. Quan-
 quam uero Dominus priscis illis
 patribus nullas conscribi curarit
 tabulas. Nā illi foedus digito dei
 cordibus inscriptum gerebāt, po-
 steris tamen quod ueram religio-
 nem à patribus ceu per manus ac-
 ceptam propemodum expecto-
 rassent totam, lapideis insculptū
 tabulis per Mosen dedit, quas &
 foederis tabulas & Testamentū
 appellauit, nimirum eo consilio
 & ea ratione quā iam iam expo-
 suimus. Præterea ne quid deside-

*Vetustas
 æreis in-
 scribebat
 tabulis
 quæ diu-
 turna per
 petuaq;
 uolebat.*

rari posset à quoquam ipsum im-
 pulit Mosen, deinde prophetas,
 mox & Apostolos Christi domi-
 ni, integros & iustos super hac re
 scribere libros, q̄ ex ipsa re quam
 tractant Veteris & Noui testa-
 menti titulum apud omnes & o-
 mnibus sæculis meruerūt. Nimi-
 rum quod illi fusissime traderent,
 quomodo foedus illud cū Abra-
 ham initum, ueteri populo fuerit
 præstitum, & quomodo illum
 per uarias rationes figuras ac ui-
 as in religione ad uitā sub spe uen-
 turi Christi duxerit. Hi uero do-
 ceāt quomodo ipsum foedus per
 Christum innouatū nouoq̄ mo-
 do dedicatum, quomodo omnia
 typica per hunc sint impleta, &
 nouus populus multitudo scili-
 cet Gentium in unitatem fidei uo-
 cata

cata atq; in religione uera institu-
ta, & in uitam æternam per Chri-
stum inducta sit. Atque hi sunt li-
bri isti ueritatis ac iustitię ad quo-
rum præscriptum omnes omnium
sæculorū docti & sancti uiri per-
petuo uitam fidemq; cultorū ueri
dei uere institui posse crediderūt.
Isaias enim clamat, Si dixerint uo *Isaie 3.*
bis, consulite phytones, diuinos,
fortilegos & incantatores, Nón-
ne quæq; gens suos Deos consu-
lit tam de uiuis quã mortuis? Ad
legem ergo & ad testimoniū ma-
gis accelerate. Imò Christus do- *Luce 16.*
minus, Habent, ait, Mosen et pro-
phetas, audiāt illos: & si hos non
audiunt, necq; si quis ex mortuis
resurrexerit credent. Præterea si
lis aliqua oriat̃ de hæreditate in-
ter heredes, protinus tabulas con-

fulunt illisq̄ ita fidem habent testantibus, ut omnia secundum tabularū præscriptū agant. Proinde si qua oriatur concertatio in religionis negotio de uero uel falso dei cultu tabulas consulamus foederis utriusque testamenti libros, illis credamus, secundū hos omnia instituamus. In his enim omnem pietatem & iustitiā absolute comprehensam esse abunde testantur duo maxima religionis nostræ lumina, David Psalm. XVIII. & Paul. II. Timoth. III.

*Epilogus,
in quo de
antiquitate
religionis
Christiane.*

Ista sunt, Lectores candidissimi, quæ de testamento seu foedere dei unico & æterno, nempe q̄ in hoc conuenerint, quibus conditionibus, quousq̄, quoue sacramēto, & quibus mandatum sit tabulis, pro gratia mihi à Dño collata, uobiscum

biscum cōmunicare uolui. Partim ut hac re fratribus toties nobiscū exoptulantibus magnaq̄ improbitate hanc expositionem poscentibus inseruirem. Partim uero ut Scripturarum & religionis nostræ, quæ hodie apud multos male audit, quasi sit hæretica, claritatem simplicitatem & uetustatem indicarem obiter. Vetus-
tissima quidem est Gentilis religio idololatria siue simulachrorū cultus, et uetustior quidem quàm supputēt magni aliās nominis uiri. Sunt enim qui Iouis temporibus, uel paulò ante templa & nouorū deorum cultū instituta credunt. Cæterum uerisimilior uideatur esse sententia Herodoti in II. lib. historiarum & Strabonis in XVII. Geograph. lib. Hi autem

Aegyptios asseruere primos fuisse & cultores, & authores deorum, à quibus & cæteræ Gentes idololatriam acceperint. Equidem diligenter tēpora supputantibus perspicuum est Iouem aliquot sæculis Mose iuniorem esse. At Moses testatur non modo Iudaicam gentē idololatria in Aegypto imbutā ad exemplū Aegyptiorū in deserto statuisse Deo simulachrū Apis, sed & patriarcharū temporibus uiguisse idololatrię studiū. Iam et Iudaica religio uetusta est, eā intelligo quæ circumcissione et legalibus circūscribit̃, utpote quæ partim Abrahę partim Mosis coepit temporibus. Verū istis longē uetustior est Christiana. Prius em̃ iustificatus in sacris libris pronunciatur Abraham quàm circumcissus.

sus.

sus. Vetustiores hoc quoque sunt
 Noë, Enoch, Seth, Abel, Adam,
 qui sine circumcisione per fidem
 Deo placuerunt. Piget autem nunc
 Turcicam & Papisticam religio-
 nem inter antiquarum religionum
 species recensere. Illa enim non mul-
 tis ante seculis anno ferme à Chri-
 sto nato D C X X X. à corruptissi-
 mo simul ac impijssimo authore
 Mahometo exorta ueritatē blas-
 phemauit. Hæc autem nihilo penè
 antiquior, Christi instituta, tradi-
 tionem prophetica & apostoli-
 cam simplicitatē, puritatē, uerita-
 temque obscurauit. Nihil hic lo-
 quor de ea fide quam duodecim
 complexam articulis ore nobiscum
 confitentur: de papisticis & dogma-
 tis et ritibus loquor, quibus illi ut
 certissimis uetustissimis & infalli

EXPOSITIO
bilibus nituntur: cuius generis sunt
Missæ, Simulachra, Monachis-
mus, & alia multa, quæ nesciuit
Primitiua sancta^q Dei ecclesia.
Scholasticorum enim Theologo-
rum primipilus Albertus magnus
Gregorium Ponti. Rom. eius no-
minis primum, qui uixit circa an-
num Dñi D C. Missæ ordinato-
rem uocat. Idem Gregorius testa-
tur in epistola quadã ad Serenũ
Massiliẽ. episcopũ, uetustatem
admisisse (suis utor uerbis) ut in
uenerabilibus locis sanctorũ de-
pingerentur ad institutionẽ rudi-
um historiae. Sed quã ille uetu-
statẽ intellexerit nescio, hoc scio
quod Lactantius ille Firmianus
Magni Constantini *σάωγον* di-
fertis uerbis dixit, Non est dubi-
um, quin religio nulla sit, ubicun-
que

que simulachrum est. Quibus
 haud absimilis est sancti Epipha-
 ni Salaminæ Cypri antistitis sen *Epistola*
 tentia qua interprete D. Hiero. *ca extat*
 palàm pronuntiauit, cōtra autho *tom. 3. fol.*
 ritatem scripturarū & contra reli *73.*
 gionem nostrā, in ecclesia Christi
 hominis poni imaginem. At D.
 Hierony. authorib. Eutropio &
 Prospere Aquitanico excessit an-
 no Dñi CCCCXXII. Quam
 ergo potuit Gregorius uetustatē
 pro pictura templorum produce
 re? imò ut maxime producere po
 tuerit, propheta tamen Dñi per
 ironiam de simulachris loquens,
 Illāne ait docerent te? lā uero ipse *Abacuc. 2.*
 etiam Gregorius simulachrorum
 cultum in eadem illa epistola sua
 impugnavit, quem tamen Ponti-
 ficij non modo admiserunt, sed

G

etiam præceperunt. Et Benedictus ille Cassinensis abbas quē omnium ora Monachorum patrē appellitant paulò ante Gregorij floruit tēpora, annis forsan LX. si uera est supputatio Bedę de tēporum ratione. Paulus em̄ et Antonius quorū meminit Hierony. monachatuī pontificio nihil patrocinantur. Iam uero si hæc tēpora priscis conferas, inuenies religionē Papisticā prorsus esse nouitiam, et prioribus uetustate nulatenus conferendā. Atqui cum isti hanc nihilominus omnibus alijs præferant & de uetustate & certitudine eius multa cōmententur, multo iustius nos de antiquitate fidei nostræ gloriamur, utpote quæ & Gentilitia & Iudaica antiquior, ab initio mundi ad hanc

hanc usque diem duravit, annos
 nimirum 6733. Computantur
 enim à Christo nato in hanc us-
 que diem anni M. D. XXXVIII.
 at ab exordio mundi ad natalem
 Domini 5199. Etenim probavi-
 mus fidē Abrahæ, Adæ & Chri-
 sti fuisse eandē. Sed & Eusebius
 I. lib. eccle. histo. cap. I. idem no-
 biscum asserit, cuius uerba nō pi-
 gebit ascribere, nō tamen omnia.
 Locus em̄ prolixior est, sed mul-
 tis nominibus dignus q̄ diligen-
 ter legatur. Omnes illi, ait, qui ab
 Abraham sursum uersus usq̄ ad
 primum hominē generationis or-
 dine conscribuntur, etiamsi non
 nomine, rebus tamē & religione
 Christiani fuere. Cum enim no-
 men Christiani hoc indicet quod
 Christo quis credens per eius do-

*Christiana
 siue e-
 uangelica
 fides o-
 mniū ue-
 tustissima.*

doctrinam fidem pietatē ac iustitiā
teneat & studijs diuinę adhæreat
sapientiæ, atq; omne quod ad uir-
tutem pertinet exequat, si inquā
hæc sunt quæ uocabulo nominis
Christiani indicantur & ueræ eū
religionis sectatorem designant,
hoc erāt etiā illi sancti, de quibus
supra diximus, uiri qd' Christiani
nunc esse cōfitentur. Neq; enim
aut corporalis eis inerat circumci-
sio, aut obseruatio sabbati (sicut
ne nobis quidē) aut ulla de cibo-
rum obseruatione religio, uel cæ-
tera quæ posterioribus per Mo-
sen figuraliter magis & mystice
obseruanda traduntur. Cum igitur
absq; his omnibus obserua-
tionibus fuerint religiosi illi, quo-
rum supra meminimus uiri, sequi
sint autē fidem eius quem nos
nunc

nunc sequimur Christi, quem frequenter apparuisse eis & edocuisse uel monuisse ea quæ ad fidem & pietatem pertinent, in superioribus approbauimus, quomodo dubitabit ab illis coepisse, & ab illis esse deductam huius gentis originem, qui & eundem Deum authorẽ & ducem uitæ sequebantur & in simili religionis obseruantia persistebant. In tantum denique hæc in illis præmissa & præformata religio est, ut ne ipso quidem nomine (quod certè solum differentiam facere uidetur) habeantur alieni, sed & ipsos iam tunc non solum Christianos, sed & Christos esse appellatos diuina testantur eloquia. Et post alia quædam argumenta, infert, Non igitur nouella neque peregrina est

G iij

Christianorum religio uel nuper exorta, sed si fas est libere indicare quod uerum est, prima omnium atque ex ipsa simul mundi origine descendens, eodem Christo Deo doctore & institutore iam inde ab initio speciem formamque suscipiens. Hactenus recensui uerba sancti Eusebii. Nunc ergo quem obsecro pigeret poeniteretue laboris uel difficilissimi pro testamento dei suscepti, posteaquam constat in hoc omnes sanctos dei ab ipsa mundi origine deum coluisse, imò pro hoc ipso charas posuisse animas? Quae uero in medijs iam sudantem laboribus non animaret uehementissime quod aeternus ille deus iureiurando se nobis aeternum astrinxit, quod is foedus illud aeternum omnibus ab initio

tio

DE TESTAMENTO
tio sanctis sanctissime seruauit:
Sæpe eim̄ in pericula cōiecti sunt
sancti, sæpe ipsa ruinam minita-
ta est religio, sæpius fusa & sepul-
ta uidebatur, imò ipse Deus fre-
quentius suos putabatur dese-
ruisse: sed mature satis exurgens
fuis & oppressis impijs uerā reli-
gionem asseruit semper. Idem im-
mutabilis & æternus est. Idem er-
go uel hodie non deerit suis illis
sibi foedere æterno nexis, ut ut in-
saniat mundus. Ipsi gloria.

PSAL. XXV.

Omnes uiā domini sunt gratia & fi-
des his qui seruant testamentum & fo-
edus eius.

1 5 3 4

no sanctis sanctissime
digne in portu adieci sunt
sancti. In te ipsa rursus ministras
in ecclesia, sapientia tua & scriptura
ta videbantur, in te ipse Deus ha
pudicis tuos quodammodo de
trahit: sed maxime factis crucigeris
fide & operibus in te ueritas
gloriam illi cuius in te idem in
natura & essentia est. Idem er
go est hodie non deum tuum illis
sicut deum tuum. Et in te
sancti mundus, ipse gloria.

P. 2. A. 1. 22. V.

Omnes sanctissimi sanctissimi
digne qui sunt in te
dus est.

1 2 3 4

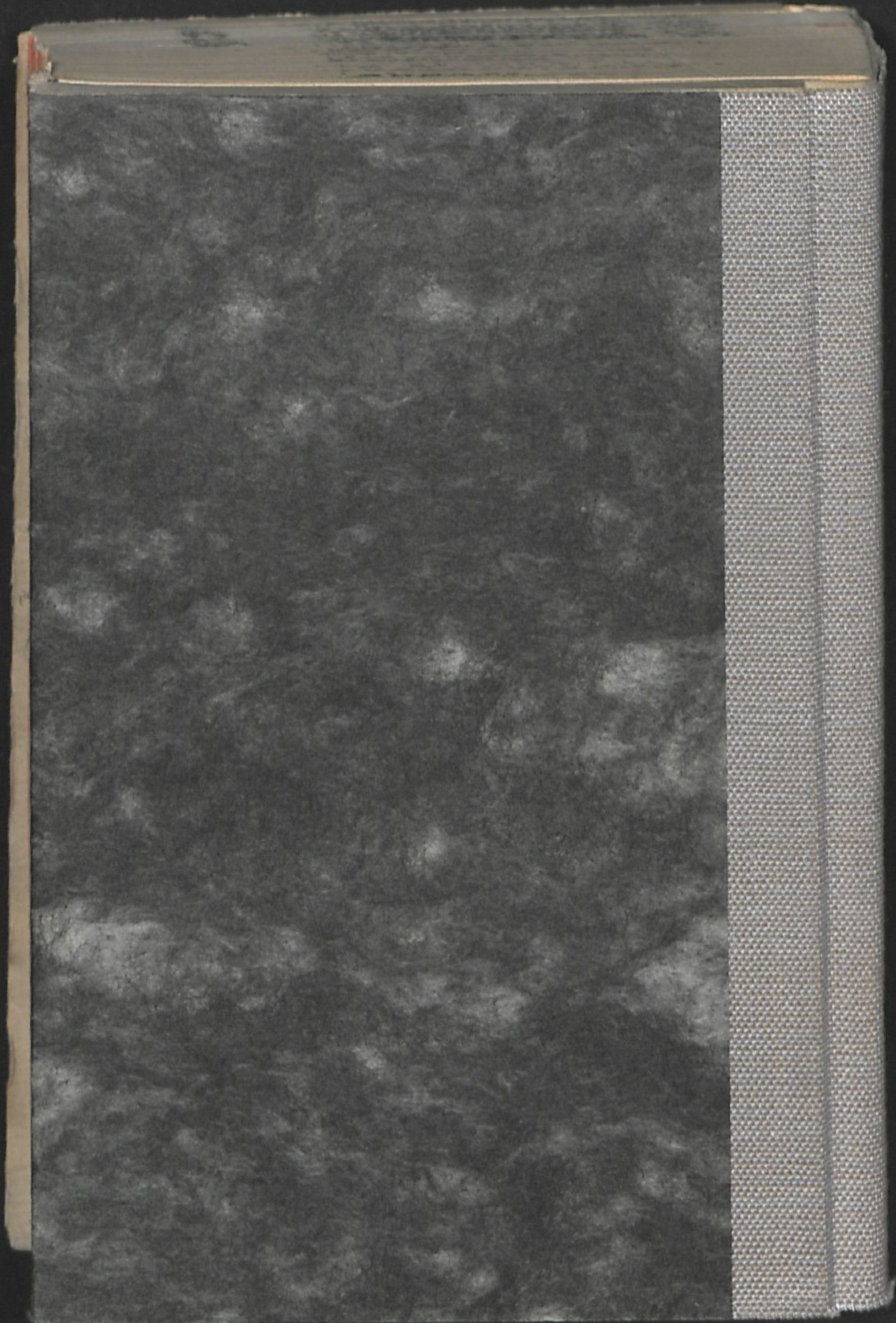

AB: 153 396

X 2203852

DE TESTA

MENTO SEV FOEDERE
Dei unico & æterno
Henrychi Bullin
geri breuis
EXPOSITIO.

*Joh: Jacobi Kneipelij.
Ex libris*

IESVS

HIC est filius meus dilectus in quo
placata est anima mea, ipsum audite.

Matthæi 17.

TIGVRI, IN AEDIBVS CHRI
STOPH. FROSC. MENSE
Septemb. An. M. D. XXXIII.

